

МА Милан Живковић, историчар
milanzivkovic.fpn@gmail.com

УДК 271.222-725(497.11 Лебане)“1925/1949“:929 Костић С.

Оригинални научни рад

Примљено: 31. 1. 2021.

Редиговано: 7. 4. 2021.

Прихваћено: 1. 9. 2021.

СВЕТОЗАР КОСТИЋ, АРХИЈЕРЕЈСКИ НАМЕСНИК СРЕЗА ЈАБЛАНИЧКОГ (1925–1949)

Апстракт: *Једна од заборављених личности веома битних за локалну, али и националну историју, је Светозар Костић, архијерејски намесник Среза јабланичког у периоду 1925–1949. године. Његова највећа заслуга је у томе што је оставио драгоцене податке о прошлости читавог лебанског краја и православног архијерејског намесништва Јабланичког. Захваљујући његовом схватању на који начин треба да обавља свештенички позив, и због тога што је веома педантно бележио податке о свом намесништву иза њега је остала веома богата архива Цркве Светог Јована у Лебану на основу које је настао овај рад. Овај рад има за циљ да прикаже биографију Светозара Костића, на основу бројних података из докумената која се налазе у црквеној архиви.*

Кључне речи: *Светозар Костић, Лебане, Лесковац, Црква Светог Јована, Намесништво Среза јабланичког.*

Лебански крај, иако се то на први поглед не види, има веома богату црквену историју. Већина наших цркава, које су обнављане у 19. и првим деценијама 20. века, обновљенесу на средњовековним темељима. У историји Лебана постоји неколико битних чињеница које објашњавају недостатак историјских извора који би помогли да се прошлост лебанског краја у потпуности реконструише. Пропаст српске средњовековне државе и долазак Турака, који већ 1433. године под својом влашћу држе лебански крај¹ тачније жупу Подгору у којој се спомињу лебанска села, између осталих село Слишане у Турској², значио почетак рада на уништавању српског културног наслеђа. Долазак обесних Арнаута, у годинама после прве и друге велике сеобе Срба, који су кроз ислам постали колонизаторска снага Османског царства, и стварање њиховог упоришта у Јабланици, утицали су на развој читавог краја. Стварајући своја упоришта у Горњем Врановцу, Радиновцу и Слишану где су имали и џамију, лако су контролисали читав лебански крај и брзо по потреби стизали у Лесковац, Прокупље, Куршумлију и Ниш, што се показало током гушења устанка 1841. године. У таквом окружењу заиста је сјајна појава Цветка Врановачког који је током Првог српског устанка окупио око себе 800 устаника и око цркве у Бошњацу одолевао нападима Арнаута, али је овај национални покрет пропао

¹ М. Динић, За историју рударства у средњовековној Србији и Босни, II део, Београд 1962, 36.

² Исти, Из Дубровачког архива, књ. 1, Београд 1957, 43.

после погибије Цветка Врановачког код села Паликуће 1809. године.³ Следећи корак ка националном буђењу народа овога краја везан је за 1841. годину тј. током Нишке буне. Две године пре избијања буне, агент кнеза Милоша, Мина Здравковић, долази у Лебане и одатле успоставља контакт са виђенијим људима.⁴ Доказ да је становништво лебанског краја учествовало у Нишкој буни имамо у чињеници да су Турци и Арнаути свирепо казнили становништво Бошњаца, Пертата, Тогочевца, Шилова Шумана и Прекопчелице.⁵ Од друге половине 19. века народ Лебана и околине суочио се са још једном претњом, била је то пропаганда бугарске Егзархије, која је по сили закона желела да докаже да је становништво читаве Јужне Србије било бугарско. О томе сведочи и плоча која се налази на цркви у Бошњацу са преправљеним презименима људи. Захваљујући професорима Милошу Милојевићу и Пантелији Срећковићу и свештенику Јовици из Доњег Синковца сузбијен је рад егзархиста, а у Бошњацу отворена прва школа у лебанском крају.

За коначно ослобођење лебанског краја значајан је и рад Николе Рашића који је код Бошњачке цркве развио посебну делатност. Крај турске владавине, лебански крај дочекао је 7/19. јануара 1878. године када су трупе Милојка Лешјанина ослободиле Лебане од вишевековне турске власти.⁶ Са одласком Турака и Арнаута започиње период нововековне слободе у лебанском крају, са којом се Лебане развија у варошицу захваљујући, пре свега, трговини и географском положају. Период напретка трајаће до почетка Великог рата, тј. до почетка бугарске окупације 1915. године.

Посебно је била тешка бугарска окупација јужне Србије током Великог рата 1915–1918. године када почиње систематски радна брисању сваког трага постојања српског народа на овим просторима, пре свега, интернирањем становништва, рушењем цркава и уништавањем црквених књига, летописа и архива. Све су то услови који су умногоме отежавали истраживачки рад на проучавању локалне историје. Због тога је долазак Светозара Костићана место намесника Среза јабланичког био од велике важности за историју намесништва Јабланичког јер је у неколико наврата почев од 1925, 1930, 1935, 1940. године обављао такозване *Прегледе Цркве* у којима је остављао драгоцене податке о времену и месту настанка цркве, о парохијама, броју домова али бележио и бројна сачувана предања. Ако се узме у обзир да су до ослобођења јужне Србије, после српско-турских ратова 1876–1878. године, у лебанском крају постојале две цркве у Бошњацу и Прекопчелици, а једини сачувани летопис налазио се у Храму Свете Преподобномученице Параскеве у Бошњацу који је преживео бугарску окупацију захваљујући пароху бошњачком Трајку Поповићу који је оригинални рукопис закопао у земљу 1915. године, онда је рад Светозара Костића још вреднији јер је

³ Летопис цркве Свете Петке у Бошњацу; Д. Ђорђевић, Традиција о личностима и догађајима пре и око ослобођења Лесковца и околине од Турака 1877. године, Лесковачки зборник, 7, Лесковац 1967, 65–72.

⁴ „К Но 189 од 6 јунија 1839 извештава капетан Павле Урошевић”, у: Насеља и порекло становништва, Књ. 22, прир. Т. Ђорђевић, Београд 1926.

⁵ В. Стојанчевић, „Друштвени и економски положај српског становништва у Лесковачкој нахији по угушењу устанка 1841”, Лесковачки зборник, 10, Лесковац 1970, 43–53; В. Стојанчевић, „Народни устанак 1841. године и његов историјски значај”, у: Научни скуп Нишка буна 1841, Ниш 1992, 9–14.

⁶ „Продирање кроз Пусту реку и Голак”, Српске новине, 7. април 1878.

сачувао битна сазнања о црквеној историји повереног му намесништва.

Са нововековном слободом почео је рад на црквеној организацији у новоослобођеним пределима. За нас је веома битна 1893. година када је у оквиру Топличког протопрезвитерата епархије Нишке основано Архијерејско намесништво Среза јабланичког са седиштем у цркви светог Арханђела Гаврила у

Светозар Костић, намесник Среза јабланичког 1925–1949.

Придворици, у Бојничкој парохији.⁷ Први намесник јабланички био је парох бојнички Радисав Луковић. Намесништво је тада имало десет парохија. Главни задатак свих намесника био је да кроз православну веру јачају и морално васпитавају српско друштво и то су радили сви намесници почев од Радисава Луковића, Милоја Петковића⁸, Василија Т. Поповића⁹, вршиоца дужности намесника Стевана Комненовића и Михајла Поповића трудећи се да своју свештеничку дужност обављају на најбољи могући начин. Велики број докумената који се чувају у Цркви Светог Јована у Лебану потичу из времена после Великог рата, а веома богата архива уништена је током бугарске окупације, како стоји у извештајима које је Василије Т. Поповић, тадашњи намесник Среза

јабланичког (1919–1923), слао Духовном суду епархије Нишке.

Светозар Костић рођен је 3. јула 1879. године у Лесковцу у породици Димитрија Костића познатог метлара из Лесковца. Основну школу, и четири разреда гимназије завршио је у Лесковцу, пету годину гимназије уписао је и завршио у Нишу 1895. године а потом школовање наставио на Краљевској српској Богословији у Београду коју завршава 1899. године.¹⁰ Након што је завршио богословију тражио је да добровољно служи војни рок, за шта му је отац Димитрије дао посебну дозволу која је заведена у суду општине Лесковачке.¹¹ У чин ђакон рукоположен је 8. новембра 1899. године у Нишу од стране тадашњег епископа нишког Никанора. Већ децембра месеца Светозар Костић се помиње као ђакон цркве у Доњем Стопању што се види из уверења које му је издато за године старости, у тренутку издавања уверења има 24 године, шест месеци и неколико дана.¹² Био је ожењен Наталијом Поповић и са њом у браку, склопљеном 17.

⁷ Календар са шематизмом Краљевине Србије за 1893. годину, Београд 1894, 125.

⁸ Архив цркве Светог Јована у Лебану (неинвентарисана грађа), даље АЦСЈКЛ, Намесник Среза јабланичког Милоје Петковић повлачио се са српском војском 1915. године. Те године је ухваћен код Приштине, доведен до Ниша и убијен од бугарске чете, Суд општине бојничке број 1986 од 16. октобра 1919.

⁹ Василије Т. Поповић, парох лебански, био је син познатог пароха бошњачког Трајка Поповића, са почетком окупације био је интерниран заједно са својим оцем у Ески Цумаји (Стара Загора) у Бугарској. Више: Радован Пилиповић, „Српска православна црква у Првом светском рату”, Историјске свеске, 21, Вишеград 2015, 1–7.

¹⁰ АЦСЈКЛ, Кондуит листа свештеника за 1925.

¹¹ АЦСЈКЛ, Дозвола Светозару Костићу, Суд Општине лесковачке број 6872 од 29. јула 1899.

¹² АЦСЈКЛ, Уверење суда Општине Лесковачке број 17450 од 30. децембра 1899.

октобра 1899. године, имао синове Драгољуба, рођеног 1901. године; Радослава, рођеног 1903. године; Јована, рођеног 1905. године и кћерке: Лепосаву, рођену 1907. године и Милицу, рођену 1911. године.¹³ Био је средњег раста, имао смеђу косу, смеђе бркове и правилан нос, стоји у објави којом му се дозвољава да 1915. године може да путује из Лебана за Лесковац.¹⁴

До 1906. године био је учитељ у Бунуши, Реткоцеру, Турековцу и Бучумету. Посебно је важан његов рад у Реткоцеру, јер је Светозар Костић још тада схватио значај села која су се налазила уз тадашњу српско-турску границу, као важну базу коју је било неопходно учврстити. Време када је обављао посао учитеља у Реткоцеру можемо да сматрамо почетком његовог националног рада у лебанском крају. Као учитељ и ђакон учествовао је у полагању антимиаса у храм Свете Тројице у Тулару који је 12. јануара 1903. године благословом епископа Никанора положио Стева Комненовић, намесник Среза лесковачког и вд. намесника Среза јабланичког. На молбу Светозара Костића инжењер Министарства грађевина Коста Јовановић учинио је да пут прође од Медвеђе уз Јабланицу поред саме цркве и настави према Мутиводама. Захваљујући њему, у Реткоцеру је основан пододбор Друштва књегиња Љубица, тачније 30. априла 1903. године за председницу је изабрана Милева Вукићевић, супруга Васе Вукићевића, пароха туларског, из Чокотина, а међу осталим чланицама се спомињу Наталија Костић, супруга учитеља и ђакона Светозара Костића, Милунка Шутановић и госпођа Живковић из Реткоцера.¹⁵ Захваљујући основаном пододбору у Реткоцеру, црква у Тулару је добила звоно. Наиме, првобитно је звоно било намењено Цркви Светог Атанасија у Богомили у Старој Србији, али је заустављено код Ристовца. Уз велико залагање Светозара Костића и пароха туларског Васе Вукићевића звоно је поклоњено цркви у Тулару.¹⁶

У чин јереја рукоположен је 25. марта 1906. године од епископа нишког Никанора, како стоји у Грамати: „По даној нам благодати Светог Духа а по овлашћењу самога Спаситеља Исуса Христа примљеном од његових Светих и Божанствених Апостола избрасмо и рукоположисмо за свештеника Светозара Костића ђакона”.¹⁷ Те године је постављен за капелана Сурдуличке парохије.¹⁸ На његов захтев епископ нишки га поставља 1907. године за пароха слишанског где ће остати до априла 1913. године. Током свог боравка на Слишанској парохији оснива Стрелачко удружење „Краљ Петар Први” које ће окупити велики број људи из не тако мале Слишанске парохије. Веома је интересантно оснивање оваквог удружења, ако се узме у обзир простор где је основан и време његовог оснивања. Положај Слишана је веома значајан јер представља најкраћу везу која преко Гајтанских врата, Радана, Соколовог виси, Мркоњског виси води ка Приштини. Са друге стране, удружење је основано у предвечерје балканских ратова, па није тешко пронаћи разлоге за оснивање оваквог удружења. Предраг Пузовић у свом раду *Улога свештенства у балканским ратовима* износи један

¹³ АЦСЈКЛ, Пријава средској финансијској управи у Лебану од 23. августа 1921.

¹⁴ АЦСЈКЛ, Објава, број 12892 од 1. септембра 1915.

¹⁵ А. Миљковић, „Оснивање и рад пододбора Друштва "Књегиња Љубица" у Лесковачком крају 1901–1903. године”, Пешчаник, 19, Ниш 2020, 127.

¹⁶ АЦСЈКЛ, Преглед цркве Туларске 1925.

¹⁷ АЦСЈКЛ, Грамата о именовању.

¹⁸ АЦСЈКЛ, Кондуит листа свештеника за 1925.

веома добар закључак: „Црква је била свесна своје улоге у великим задацима нашег народа, чинила све што је у њеној моћи да помогне своме народу и својој земљи. Сви црквени органи су стављени у покрет. Тај покрет чинили су свештеници који су били спремни да преко својих власти помогну земљи на најбољи могући начин. На челу тог покрета био је митрополит Србије Димитрије који 30. септембра 1912. године оснива заједнички одбор свих хуманих и културних друштава са циљем да се помогне војницима, њиховим породицама али и становништву. Представник тог одбора у Нишу био је епископ Доментијан”.¹⁹

Из протокола о предаји дужности види се да је током 1912. године Светозар Костић обављао дужност пароха бучуметског и да је дужност предао Милану Поповићу.²⁰ Парох слишански био је до априла 1913. године када ће га на његову молбу епископ нишки поставити за пароха Брзанске парохије²¹ са које ће доћи на положај намесника Среза јабланичког.

Први светски рат затекао га је на дужности пароха брзанског, како сам наводи у статистичким листићима имао је прекида у служби од октобра 1915. до 1. јануара 1919. године. Међутим, у том периоду је обављао дужност избегличког свештеника смештеног у храму Светог Саве у Солуну. Током боравка у Солуну издат му је сертификат на француском језику у коме се каже да је свештеник Светозар Костић, ослобођен служења војног рока и да може слободно да путује у иностранство.²² Посебно је интересантна његова дужност избегличког свештеника, 19. октобра венчао је Обрада Анђелковића из Ниша и Маргарет Винифред де Мерсир Понтон. Кум је био Луј Хелнер, студент из Шведске, а стари сват Антоније Караџић, механџија из Београда.²³ Тада се жандармеријски наредник Богосав Петровић из Доње Буковице округа Подрињског оженио Еленом, ћерком Ђорђа и Марије Александриу из Гуменце 8. јула 1918. године, кум је био Радисав Живадиновић, војни обавезник пуковског митраљеског одељења 14. пука, а стари сват Глигорије Михајловић, железничар 4. чете треће секције из Параћина.²⁴ По повратку у ослобођену отаџбину, за успешно обављану дужност одликован је Црвеним појасом 25. марта 1919. године, а на дан Ускрса 19. априла 1925. године епископ нишки Доситеј одликовао је Светозара Костића протском камилавком. У именовану стоји: „Ценећи ваш досадашњи пастирски рад – ревносну и беспрекорну службу у цркви и парохији решили смо да Вас одликујемо. Од сада имате право носити ПРОТСКУ КАМИЛАВКУ као знак Наше архипастирске пажње и благовољења. Дајући вам ово одликовање, Ми верујемо, да ћете и Вашим будућим радом оправдати Наше благовољење: бити у свему примерени својим парохијанима и неуморни у раду на њиви Господњој, и тиме још више увеличати наклоност Нашу, која према марљивим трудбеницима никад није оскудевала, епископ нишки Доситеј”.²⁵

¹⁹ П. Пузовић, „Улога свештенства у Балканским ратовима”, Богословље, 72, Београд 2013, 93–111.

²⁰ АЦСЈКЛ, Протокол о предаји дужности 29. октобар 1912.

²¹ АЦСЈКЛ, Духовни суд епархије нишке број 826 од 5. марта 1913.

²² АЦСЈКЛ, Certificat, Délégué du quartier général Serbe, No 1235 Salonique, 26. децембар 1915.

²³ АЦСЈКЛ, Извеглички свештеник 112 од 11. октобра 1918.

²⁴ АЦСЈКЛ, Извеглички свештеник 48 од 10. јула 1918.

²⁵ АЦСЈКЛ, Епископ нишки 849 од 19. априла 1925.

Након добијања протојерејског чина, одлуком епископа нишког Доситеја Светозар Костић постављен је 1. септембра 1925. године на место пароха лебанског и намесника Среза јабланичког. У време његовог именовања на положај пароха лебанског, Лебанска парохија имала је 552 дома и 4712 парохијана. Парохију су сачињавала места Лебане, Шумане, Поповце, Гргуровце, Коњино, Ждеглово и Лугаре. Седиште Лебанске парохије било је у цркви Светог великомученика Прокопија у Шуману. Сви досадашњи истраживачи погрешно су датирали време настанка цркве датирајући време изградње 1878. године и везујући је за српско-турске ратове. Међутим, у прегледу цркве који је извршио намесник среза Јабланичког Светозар Костић 1925. године наводи се да је нова црква подигнута на месту старе мале црквице, али да је црква подигнута 1899. године²⁶, заузимањем Јоргаћа Марјановића. Освештао је епископ Никанор на Крстовдан 14. септембра 1908. године. Захваљујући Светозару Костићу сачуван је списак црквеног инвентара из кога сазнајемо да је црква била богато снабдевена и даривана: „Одјејања са дарцима од строфе, поклон ЊКВ императора Николаја Другог; завеса на царским дверима, поклон Мирка Лазића; плаштаница нова, поклон Живка Рафајловића; прекривач за свети престо од плиша, поклон Петка Ристића из Гргуровца; Требник за освешћење цркве, поклон Воје Марјановића; триод цветни поклон цркве из Бошњаца; Велика икона Христа и Богородице, поклон Д. Мазнића; велика икона Светог Јована, Светог Прокопија и Свете Параскеве, поклон Петра Вукића; Икона свете Параскеве, поклон Антанасија Стојановића; икона Свете Богородице поклон З. Митића; икона Христовог Васкрсења, поклон Петка Христића; Покривач за налоњ од плиша поклон Јеле (супруге Васе Т. Поповића); покривач за часни престо, поклон Васке, жене Ђорђа Стојилковића; тишлерајфера за целивајуће иконе, поклон Рајне Попове Протић”²⁷.

У прегледу цркве сазнајемо да је током Топличког устанка у општини Лебанској изгорело 560 домова и 1990 других зграда. Звоно тешко 200 килограма однели су Бугари, било је донето из Крагујевца и са преносом коштало је 1000 динара. Живопис је урадио Ђорђе Зографски из Велеса. Ново звоно је набављено 1923. године, на њему стоји натпис: *Ливница Балкан-Београд храму Светог Великомученика Прокопија цркве Шуманске Александар Први краљ Срба, Хравата и Словенаца*.²⁸ Звонара је подигнута за време краља Александра Карађорђевића, дародавци су били Денча Додић, Влајко Станковић, Милан Илић, Тимотије Ђокић, Сотир Младеновић. Саградили су је Милен Цветковић из Мијалице и Јован Ђорић из Ивања.

Током 1928. године стигло је још једно одликовање као потврда његовог рада. Био је то орден Светог Саве IV реда којим је, на предлог министра вера Драгише Цветковића, краљ Александар Карађорђевић одликовао Светозара Костића.²⁹

Током 1930. године на основу Закона о изменама и допунама Закона о народним школама, Просветно одељење Вардарске бановине поставило је Светозара Костића за православног вероучитеља у свим разредима народне школе

²⁶ АЦСЈКЛ, Преглед цркве Шуманске за 1925.

²⁷ АЦСЈКЛ, Списак црквеног инвентара цркве Светог Прокопија у Шуману.

²⁸ АЦСЈКЛ, Преглед цркве Шуманске за 1935.

²⁹ АЦСЈКЛ, Министарско вера 17006 од 13. децембра 1928. указ Министра Вера Драгише Ј. Цветковића.

у Шуману.³⁰

До избијања Другог светског рата у Лебану су радиле бројне националне организације почев од Пододбора Друштва кнегиње Љубице, Друштво Сокола, а посебно Пододбор Друштва за подизање храма Светог Саве на Врачару. Балкански ратови и Велики рат успорили су и прекинули рад Друштва које је обновило рад 1919. године, а у рад обновљеног друштва укључило се и Лебане. По налогу епископа нишког у свим намесништвима и парохијама Нишке епархије требало је прикупљати добровољне прилоге за изградњу храма Светог Саве.³¹ Предан своме послу Васа Т. Поповић обавестио је све парохијске свештенике, поделио им правила Друштва за подизање храма Светог Саве с молбом да у свакој парохији оснују пододбор који ће прикупљати прилоге.³² У Лебану је 1921. године основан пододбор Друштва а повереник је био Васа Т. Поповић, тадашњи архијерејски намесник јабланички,³³ а прве испоставе основане су у Бошњацу³⁴, Косанчићу³⁵, Доњем Коњуvcу³⁶, Бучумету³⁷, Слишану, Придворици и Медвеђи, а 1925. године у Равној Бањи³⁸. Светозар Костић је наставио рад својих претходника Васе Т. Поповића и Михаила Поповића и организовао свештенство свог намесништва да и даље прикупља прилоге за изградњу храма Светог Саве. Током 1925. године благајни Друштва за подизање храма Светог Саве уплаћено је 95 ондашњих динара³⁹, и то: 30 динара од пароха лебанског, 15 динара од пароха равнобањског и 50 динара од капелана бојничког, а 31. јануара 1941. године на рачун Друштва уплаћен 1041 динар прикупљен у Лебану и парохијама намесништва Јабланичког.⁴⁰

Светозар Костић је учествовао у подизању цркве Светог Јована у Лебану. Иницијативу да се подигне црква покренуо је Одбор за подизање спомен цркве са костурницом палим Јабланичанима у Великом рату, на чијем је челу био Милутин Драговић. Главна идеја Одбора била је да се у крипти цркве нађу, на посебним плочама, имена свих бораца из Среза јабланичког и пусторечког, већином бораца Другог пешадијског пука „Кназ Михаило” како би се на достојанствен начин одала почаст најхрабријим борцима српске војске. Решењем министра правде Краљевине Југославије бр. 101517 од 24. октобра 1930. године донета је одлука којом се одобрава подизање спомен-цркве са костурницом у Лебану, Срезу јабланичком у Вардарској бановини, у границама предрачунске суме 490.563,37 динара и 37% коју плаћа Одбор за подизање цркве.⁴¹ Током 1931. године Министарство правде уплатило је Одбору 10.000 динара на основу партије 188

³⁰ АЦСЈКЛ, Декрет Краљевске банске управе Вардарске бановине број 40039 од 17. новембра 1930. у Скопљу.

³¹ АЦСЈКЛ, Нишки Духовни суд намеснику Среза јабланичког бр. 3224 од 25. маја 1920.

³² АЦСЈКЛ, Намесник Среза јабланичког 1318 од 4. јануара 1921.

³³ АЦСЈКЛ, Друштво за подизање храма Светог Саве 116 од 1. децембра 1920.

³⁴ АЦСЈКЛ, Парох бошњачки намеснику Среза јабланичког 115 од 4. марта 1921.

³⁵ АЦСЈКЛ, Парох косанчићки намеснику Среза јабланичког 33 од 30. марта 1921.

³⁶ АЦСЈКЛ, Парох доњеконјувачки намеснику Среза јабланичког 7. марта 1921.

³⁷ АЦСЈКЛ, Парох бучуметски намеснику Среза јабланичког 66 од 29. априла 1921.

³⁸ АЦСЈКЛ, Парох равнобањски намеснику Среза јабланичког од 14. маја 1925.

³⁹ АЦСЈКЛ, Друштво за подизање храма Светог Саве 534 од 25. јула 1925.

⁴⁰ АЦСЈКЛ, Друштво за подизање храма Светог Саве од 1941.

⁴¹ АЦСЈКЛ, Духовни суд епархије нишке намеснику Среза јабланичког 18025 од 11. новембра 1930.

бюдета за 1931/1932. годину, новац је исплаћен на каси пореске управе у Лебану.⁴² Црква је подигнута 1932. године о чему сведочи ктиторски натпис изнад улазних врата: *Спомен-црква са костурницом, подигнута помоћу његовог величанства Александра I краља Југославије у знак захвалности нашим борцима за краља, отаџбину и слободу. Лебане 1932. године.* Црква је живописана, већим делом, до 1939. године а према постојећим подацима живописац је био Иван Мељников из Битоља, који је Светозару Костићу, архијерејском намеснику Јабланичком доставио ценовник икона и његовог рада. Црква Светог Јована својом архитектуром подсећа на цркву Светог Ђорђа на Опленцу, с том разликом што се на цркви у Лебану изнад северне и јужне стране не подижу куполе, већ централна купола са звоником чини јединствену конструкцијску целину. Посебну лепоту и вредностима иконостас цркве. Основа иконостаса представља црквену варијанту чувене Мијачке копанице, украси на иконостасу прекривени су посебним слојем гипса који је погодан за украшавање и позлаћивање. Мијачка копаница је у својој основи народни дрворез, типичан део балканске дрвене архитектуре а у нашој цркви присутан је на царским дверима који је израдио чувени мајстор Нестор Мирчески из Осоја.⁴³ Овим начином израде Мијачке копанице, украшаване су цркве Светог Ђорђа у Призрену (рад Петра Филиповића Гарског), црква Оцаклија у Лесковцу (рад Зарија Димитријевића). Црква Светог Ђорђа у Призрену, запаљена је, нажалост, током 1999. године и уништен је оригинални иконостас, али на основу сачуване документације о овом иконостасу, можемо да направимо паралелу са иконостасом цркве Светог Јована у Лебану.

Радове на завршетку цркве прекинуо је Други светски рат, који на простору Краљевине Југославије започиње априлским ратом 1941. године, а после брзог војног слома отпочиње период окупације. Српска црква делила је судбину свог народа и у тешким годинама Другог светског рата настојала је да сачува неутралност и очува српски народ. Немци су добро познавали историјски значај Српске православне Цркве и оданост српског народа према својој цркви и њеним представницима. Током трајања окупације, чињени су бројни покушаји да се црква увуче у већ сложену политичку борбу. Његово Преосвештенство Епископ нишки Господин Јован зван је у току септембра 1942. у Гестапо у Нишу где је од њега захтевано да нареди свештенству да у својим беседама поведе акцију против група отпора.⁴⁴ Трудећи се да спречи братоубилачки рат владика Јован је први потписао „Апел српском народу”, а велики број свештеника Нишке епархије остао је политички неутралан и трудио се да следи став свог епископа.⁴⁵ Исту поруку, да *разуме данашње прилике и учини све како би се народ сачувао*, упутио је Светозару Костићу и Окружни начелник у Лесковцу Сретен Страњаковић.⁴⁶ Улога Светозара Костића током Другог светског рата може се пратити на основу докумената који су сачувани у архиви цркве Светог Јована у Лебану, на основу чега се може закључити да је следио став свог епископа и настојао да одржи

⁴² АЦСЈКЛ, Духовни суд епархије нишке намеснику Среза јабланичког 13714 од 14. августа 1931.

⁴³ Х. Црниловић, „Мијачка копаница”, Гласник Етнографског музеја у Београду, 64, Београд 2001, 121–155.

⁴⁴ Српска црква у Другом светском рату: Из архива Св. Архијерејског Синода Српске православне цркве, прир., епископ банатски Атанасије, Београд 1992, 86–162.

⁴⁵ Д. Мидић, Историја православне епархије нишке, Ниш 2019, 254–255.

⁴⁶ АЦСЈКЛ, Окружни начелник намеснику Среза јабланичког 3476 од 11. марта 1942.

неутралан став свештенства у свом намесништву, али следећи свог епископа нужно је сарађивао са свима. Морао је да сарађује са српским властима које је предводио Милан Недић, од њих је био хапшен и испитиван, његова кућа је била опљачкана, монархисти су му узели контрибуцију од 25.000 динара, партизани су му тражили спискове за регрутацију, четници тражили да не помера свештенике из одређених парохија, а током 1942. године био је кажњен од црквених власти.⁴⁷ Драгоцен извор о страдању Срба током окупације у Другом светском рату и стању у намесништву Јабланичком је извештај који је Светозар Костић послао Црквеном суду епархије нишке 1947. године. У свом извештају наводи да је окупација намесништва почела током априла 1941. године, и да је народ био у страху и неповерењу због доласка окупаторских трупа. Са друге стране окупатор је заузео миран став према народу и цркви, све до јуна 1941. године када су партизански одреди започели са нападима на окупатора, што је изазвало револт према народу па су почела злостављања и стрељања. Поред сукоба са окупатором, гинуло се на разним местима у сукобу између партизана и монархиста. Мало кућа је упаљено, од Немаца, Бугара и монархиста осим неколико грађевина мале вредности. Није страдала ни једна црква осим цркве у Бучумету која је оскрнављена и опљачкана, а из цркве у Оруглици однет је антимијс, по претпоставци Светозара Костића антимијс су однели Бугари или поп Мирко који је активно помагао партизански покрет. Владика Јован одржавао је преко свештеника Методија, који је обављао свештеничку дужност у Нишу, контакт са бугарским егзархом Стефаном⁴⁸ у тим везама можемо тражити разлоге због којих су сачуване цркве у намесништву Јабланичком. У прилог томе иде и чињеница да су бугарске трупе имале одобрење фелдкомандантуре у Нишу да могу слободно да користе српске цркве али да се о томе договоре са црквеним властима, и да се српска црква о томе обавести најмање недељу дана раније.⁴⁹ Пљачкања и одузимања приватне имовине је било, наставља у свом извештају Светозар Костић, Дражићевци су пљачкали људе означене за партизане, све трговинске радње у Лебану опљачкане су од Немаца као и целокупна имовина Милутина Драговића. На простору Јабланичког намесништва убијена су три свештеника: пароси прекопчелачки Никола Миљковић и Милутин Живковић од стране партизана и парох оруглички Николај Васиљев од припадника Козјачког четничког одреда под командом Јордана Кимића, а двојица су била осуђена као сарадници окупатора: парох клајићки Владимир Иванчевић и парох слишански Никола Спасић.⁵⁰ Према послатом извештају у Намесништву Јабланичком убијено је око 2000 људи, насилно одведено око 600 људи, код својих кућа погинуло 20, у логорима 10, у заробљеништву умрло 50 људи.

Након што су трупе Црвене армије ослободиле Србију, дошло је до контакта партизанског покрета са представницима цркве, а какав став је заузела црква види се из упутства епископа нишког да се у свим црквама прикупља помоћ за војнике и рањенике приликом крштења, венчања, парастоса, недељом и

⁴⁷ АЦСЈКЛ, Светозар Костић епископу нишком 1216 од 15. децембра 1942.

⁴⁸ Н. Ранђеловић и В. Вучковић, „Драгиша Цветковић у документацији обавештајних сужби”, Црквене студије, 15, Ниш 2018, 593–607.

⁴⁹ АЦСЈКЛ, Окружно начелство округа Лесковачког намеснику реза Јабланичког 11092 од 16. јуна 1943.

⁵⁰ АЦСЈКЛ, Намесник Среза јабланичког Црквеном суду Ниш од 26. октобра 1947.

празником, и да се прилог преда месним управама.⁵¹ Питање односа нових власти и цркве покушано је да се реши након ослобођења Србије. Нове власти су дозволиле да се по школама одржава верска настава и то када се у школама не одржава редовна настава⁵², али је министарство просвете контролисало уџбенике и рад вероучитеља, а просветна одељења окружних и месних народних обора добиле су у надлежност да решавају питање постављања вероучитеља.⁵³ Због те одлуке месни народни одбор у Лебану тражио је од Светозара Костића да одреди вероучитеље у намесништву Јабланичком за 1946. годину. Занимљив је податак да је црква Светог Јована у Лебану освештана након завршетка Другог светског рата.

Црква је освештана 26. августа/8. септембра 1946. године⁵⁴ од стране епископа нишког Јована и јереја: проте Михаила Тасића, намесника лесковачког; проте Светозара Костића, намесника јабланичког; проте Николе Димитријевића, пароха прекопчелачког; јереја Миодрага Михаиловића, пароха нишког; јереја Животе Стевановића, пароха нишког; јереја Петра Гагулића, пароха нишког; јереја Тикомира Поповића, пароха лесковачког; јереја Аранђела Станојевића, вероучитеља из Лесковца; јереја Живојина Стевановића, пароха лесковачког; јереја Живојина Поповића, пароха лесковачког; јереја Светислава Здравковића, пароха губеревачког; јереја Цветана Нецића, пароха винарачког; јереја Владимира Андрејевића, пароха бошњачког; јереја Трајка Станковића, пароха оранског; јереја Душана Јовановића, пароха медвеђског; јереја Николе Стошића, пароха туларског; јереја Вукашина Миловића, пароха клајићског; ђакона Славка Мијалковића из Ниша, ђакона Божидара Станковића из Ниша, ђакона Миловоја Богдановића из Лесковца, јеромонаха Доментијана Павловића, професора Богословије у Призрену, касније првог епископа обновљене Врањске епархије, иначе рођеног у лебанском селу Пертате.

Сарадња са црквом трајала је све док се није учврстила нова власт, онда је у први план дошао антирелигијски став Комунистичке партије Југославије и започела су одузимања црквене имовине и пљачкање храмова. Нове власти су узеле део црквеног плаца за дрвно слагалиште и новоформирану откупну станицу, то је био простор између цркве Светог Јована и парохијског дома, за кирију од 80 динара, о томе су само обавестили Светозара Костића који је требало да прихвати одлуку Варошког месног народног одбора.⁵⁵ У једном од извештаја Светозар Костић наводи да су непозната лица 1946. године опљачкала цркву у Лебану.⁵⁶ Са друге стране општинске власти су вршиле притисак да цркве плате порез, наводећи суме новца које су веће од реалних прихода, а Светозар Костић је под претњом морао да потпише финансијски извештај. Уз све то, преко пута цркве у Лебану била је смештена полицијска станица, што свакако упућује на закључак, са каквим је притиском била суочена српска црква након рата.

Архијерејска власт одобрила је 1. августа 1949. године два месеца одсуства

⁵¹ АЦСЈКЛ, Епископ нишки намеснику Среза јабланичког 1164 од 14. децембра 1944.

⁵² АЦСЈКЛ, Црквени суд намеснику Среза јабланичког 2176 од 27. априла 1946.

⁵³ АЦСЈКЛ, Црквени суд намеснику Среза јабланичког 5337 од 24. јануара 1947.

⁵⁴ АЦСЈКЛ, Управа Српске православне цркве у Лебану 4 од 2. августа 1946; Летопис храма Светог Јована Крститеља у Лебану.

⁵⁵ АЦСЈКЛ, Варошки месни народни одбор у Лебану 3200 од 11. јула 1947.

⁵⁶ АЦСЈКЛ, Намесник Среза јабланичког Црквеном суду 3874 од 22. августа 1946.

ради лечења пароху лебанском и архијерејском намеснику јабланичком Светозару Костићу с тим да га замењује Владимир Андрејевић, парох бошњачки.⁵⁷ Светозар Костић преминуо је 29. септембра 1949. године у Лесковцу у својој 70. години. Током 2019. године приликом решавања питања некатегорисаних улица у Општини Лебане прихваћен је предлог аутора овог текста да једна улица у Лебану понесе име Светозара Костића.

Ђакон, јереј, учитељ, вероучитељ, избеглички свештеник, протојереј, намесник Среза јабланичког, носилац ордена Светог Саве, оснивач подбора Кнегиња Љубица у Реткоцеру, оснивач Стрељачке дружине „Краљ Петар Први” у Слишану, председник подбора Друштва за подизање храма Светог Саве на Врачару у Лебану, једном речју Светозар Костић. Током 24 године обављања намесничке дужности оставио нам је драгоцене податке о црквама, људима и парохијама намесништва Јабланичког. Најзаслужнији је за то што данас имамо богату архиву цркве Светог Јована у Лебану. Био је сведок дешавања у намесништву Јабланичком током Другог светског рата, а обављајући своју дужност увек се је трудио кроз цркву очува саборност и заједнички дух српског народа.

⁵⁷ АЦСЈКЛ, Црквени суд православне епархије нишке Архијерејском намеснику Лебане 1571–К/45 од 11. августа 1949.

Извори

Архив цркве Светог Јована Крститеља у Лебану (неинвентарисана грађа)
Летопис цркве Светог Јована Крститеља у Лебану
Летопис цркве Свете Петке у Бошњацу

Објављени извори

Динић, Михајло. Из Дубровачког архива, Књига 1. Београд 1957.
Ђорђевић, Тихомир. Насеља и порекло становништва, Књига 22. Београд 1926.
Календар са шематизмом Краљевине Србије за 1893. годину. Београд 1894.
Српска црква у Другом светском рату: Из архива Српске православне цркве.
Приредио владика банатски Атанасије. Београд 1992.

Литература

Динић, Михајло. За историју рударства у средњовековној Србији и Босни.
Београд 1962.
Ђорђевић, Драгутин. „Традиција о личностима и догађајима пре и око ослобођења
Лесковца и околине од Турака 1877. године”. Лесковачки зборник, 7, Лесковац
1967. 65–72.
Мидић, Далибор. Историја православне епархије нишке. Ниш 2019.
Миљковић, Александар. „Оснивање и рад поодбора Друштва Књегиња Љубица у
Лесковачком крају 1901–1903. године”. Пешчаник, 19, Ниш 2020. 124–132.
Пузовић, Предраг. „Улога свештенства у Балканским ратовима”. Богословље, 72,
Београд 2013. 93–111.
Пилиповић, Радован. „Српска православна црква у Првом светском рату”.
Историјске свеске, 21, Вишеград 2015. 1–7.
Ранђеловић, Небојша и Владимир Вучковић. „Драгиша Цветковић у
документацији обавештајних сужби”. Црквене студије, 15, Ниш 2018. 593–607.
Стојанчевић, Владимир. „Друштвени и економски положај српског становништва
у Лесковачкој нахији по угушењу устанка 1841”. Лесковачки зборник, 10,
Лесковац 1970. 43–53.
Исти. „Народни устанак 1841. године и његов историјски значај”. У: Научни скуп
Нишка буна 1841. Ниш 1992. 9-14.
Црниловић, Христифор. „Мијачка копаница”. Гласник Етнографског музеја у
Београду, 64, Београд 2001. 121–155.

Штампа

Српске новине (1878)